

شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد توسعه اکوسیستم کارآفرینی در استان‌های مرزی ایران

محسن حیدری^۱، علی بدیع زاده^{۲*}، کامبیز حیدرزاده هنزایی^۳

^۱ دانشجوی دکتری، گروه کارآفرینی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
^۲ استادیار، گروه مدیریت صنعتی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران (عهده‌دار مکاتبات)

^۳ دانشیار، گروه مدیریت بازرگانی، واحد علوم تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: خرداد ۱۴۰۰، اصلاحیه: شهریور ۱۴۰۰، پذیرش: آبان ۱۴۰۰

چکیده

توسعه اکوسیستم کارآفرینی راهبردی جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت‌سازی جهت دستیابی به توسعه پایدار است که زمینه فعالیت و تنوع‌بخشی درآمد مرزنشینان و توسعه‌یافتگی مناطق مرزی را ممکن می‌سازد. بدیهی است اولین قدم پیاده‌سازی سیاست‌های توسعه کارآفرینی، شناخت اکوسیستم کارآفرینی در سطوح مختلف ملی و استانی است. هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد مؤثر در توسعه اکوسیستم کارآفرینی در استان‌های مرزی ایران است. این پژوهش از نوع تحقیقات کیفی و روش تحقیق، مطالعه موردی و نحوه گردآوری داده‌ها مطالعه عمیق نیمه ساختاریافته با خبرگان است. روش تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها کدگذاری و حاصل این کدگذاری ۷ بُعد و ۶۶ مؤلفه است. برای سنجش روایی پژوهش از گروه کارشناسان و پایایی از مستندسازی تمام مراحل توسط چندین پژوهشگر استفاده گردید. در پایان نسبت به اولویت‌بندی ابعاد مؤثر در توسعه اکوسیستم کارآفرینی در استان‌های مرزی با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (ANP) بر اساس تکنیک مقایسه‌های زوجی اقدام گردید. نتایج نشان داد که ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی ایران (مورد مطالعه استان کردستان) به ترتیب اولویت عبارتند از: سیاست، بازارها، سرمایه‌مالی، سرمایه‌انسانی، حمایت‌ها، سرمایه‌اجتماعی و فرهنگ. توجه همزمان با رویکرد سیستمی به تمامی ابعاد، موجب توسعه متوازن و پایدار اکوسیستم کارآفرینی در استان‌های مرزی می‌گردد.

واژه‌های اصلی: اکوسیستم کارآفرینی، سیاست‌گذاری کارآفرینی، کارآفرینی، مدل آیزنبرگ، استان‌های مرزی

۱- مقدمه

فرصت‌ها و موانعی برای رفتار کارآفرینی ایجادکنند به طوری که بسیاری از پژوهشگران امروزه بر این باورند که کارآفرینی نتیجه تعامل بین ویژگی‌های فردی کارآفرین و محیط اطراف آن است [۳۳]. در این میان، در حال حاضر مطالعات مربوط به کارآفرینی منطقه‌ای به عنوان یک نوع خاص از کارآفرینی، توجه زیادی را به خود جلب کرده است [۳۰]. مناطق-مرزی به عنوان بخش بزرگی از نظام اجتماعی و جمعیتی جامعه که دارای تعاملات مرزی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشند، به واسطه پتانسیل بالقوه این مناطق در جهت برنامه‌ریزی برای توسعه و انسجام سرزمینی توجه بسیاری از محققان و دولت‌ها در سراسر دنیا را به خود جلب کرده است. بسیاری از هزینه‌ها و تبعات ناگواری که امروزه تحت عنوان معضلات اجتماعی، اقتصادی، جامعه را فرا گرفته و باعث بی-نظمی‌ها و اضطراب‌های اجتماعی در اشکال مختلف به ویژه ناامنی‌ها، ناهنجاری‌های رفتاری، کج‌خلقی‌های اجتماعی و بداخلاقی‌ها و نیز بروز پدیده‌هایی همچون رشد بی‌رویه مهاجرت، افزایش میزان حاشیه‌نشینی

کارآفرینیدر دهه‌های اخیر، به عنوان کنش‌یار برای توسعه و عاملی کلیدی در دستیابی به رشد اقتصادی و اشتغال‌زایی مورد مطالعه قرار گرفته است [۲۲]. کارآفرینی توسط پژوهشگران و سیاست‌گذاران بعنوان سازوکار قدرتمند برای توسعه اقتصادی و اجتماعی شناخته می-شود [۳۱]. کارآفرینی موتور محرکه رشد اقتصادی، اجتماعی و تکنولوژی است [۱۱]. امروزه نظریه‌های کارآفرینی به مفاهیم جدیدی گسترش یافته‌اند که در آن کارآفرینی نه تنها برای پتانسیل اقتصادی آن، بلکه برای رفاه روانی و غیراقتصادی نیز مورد توجه قرار می‌گیرد [۲۵]. یکی از مباحث مهم در توسعه کارآفرینی، بحث زمینه مکانی کارآفرینی است که طی دهه گذشته برای محققان کارآفرینی به موضوعی مهم تبدیل شده است که منجر به درک بسیار بهتر کارآفرینی می‌شود [۲۰]. همه خصوصیات فردیکه بر کارآفرینی تأثیر می‌گذارند، با توجه به رابطه آنها با زمینه‌ای که در آن رخ می‌دهد، مطالعه می‌شوند [۲۲]. تحقیقات نشان می‌دهد که مکان‌های جغرافیایی، عوامل اجتماعی، اقتصادی، نهادی و فرهنگی نقش مهمی در فعالیت‌های کارآفرینی ایفا می‌کنند و می‌توانند

*abadizadeh@gmail.com

استان کردستان علی‌رغم دارا بودن مزیت‌های چشم‌گیری (از جمله وجود منابع آبی فراوان، وجود مراتع غنی در دامنه‌های زاگرس برای فعالیت‌های دامپروری و زنبورداری، داشتن استعداد ویژه در زمینه آب و خاک زراعی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی، هم‌مرزی با کشور عراق و سهولت در انجام فعالیت‌های صادرات و واردات، وجود استعداد‌های تاریخی، طبیعی، فرهنگی برای توسعه گردشگری) که باعث رونق اقتصاد و ایجاد اشتغال در یک منطقه می‌شود؛ متأسفانه نگاهی به شاخص‌های اقتصادی و کارآفرینی استان کردستان و مقایسه آن با میانگین کشوری و حتی منطقه‌ای حکایت از اوضاع ناسامان این استان دارد. در حالی که استان ۲ درصد از جمعیت کشور را دارد، کمتر از یک درصد از تولید ناخالص ملی را در اختیار دارد. درآمد سرانه کردستانی‌ها کمتر از نصف میانگین درآمد سرانه کشور است، آمار بیکاری استان ۱۳/۳ درصد است که پنجمین استان پرجمعیت بیکار کشور است و بیکاری جوانان رقم بالای ۲۵ درصد را دارد. شاخص توسعه انسانی استان نیز جزء توسعه نیافته‌ترین استان‌های کشور است. نرخ کل بیکاری جوانان کردستانی وضعیت وخیم‌تری دارد و ۲۵ درصد می‌باشد. این آمار و ارقام حکایت از وضعیت وخیم و بحرانی بیکاری جوانان در استان کردستان را دارد و باید اقدامات اساسی و عاجلی در این زمینه انجام گیرد تا از آسیب‌های اجتماعی جلوگیری شود [۳]. با توجه به اهمیت بحث ایجاد اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی و کمبود پژوهش‌ها در این زمینه، در این مقاله به شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد توسعه اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی که مورد مطالعه آن استان کردستان می‌باشد پرداخته می‌شود.

۲- مروری بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق

امروزه توسعه کشورها بیشتر از همیشه وابسته به توسعه کارآفرینی است [۱۰]. موسسات و افرادی که از توسعه پایدار حمایت می‌کنند، اکنون کارآفرینی را به مثابه یک مداخله راهبردی می‌دانند که می‌تواند روند توسعه کل مناطق کشور را تسریع بخشد [۲۷]. پژوهشگران کارآفرینان را بزرگترین اهرم توسعه مناطق مختلف کشور می‌دانند [۱۰]. کارآفرینی منطقه‌ای به معنای استفاده از فرآیندها و روش‌های کارآفرینی برای بهره‌برداری از پتانسیل مناطق مختلف کشور، با هدف رشد و توسعه است [۲۸]. به بیان دیگر، کارآفرینی مناطق مرزی، فرآیند شناسایی و بکارگیری فرصت‌های مناطق مرزی است [۱۰]. نهادهای متصدی توسعه، کارآفرینی منطقه‌ای را به عنوان یک پتانسیل اشتغال همگانی و رهبران سیاسی آن را به عنوان استراتژی کلیدی برای جلوگیری از ناآرامی‌های مناطق مرزی در نظر می‌گیرند [۹]. کارآفرینی مناطق مرزی تمایل به تامین نیازهای منطقه برای اشتغال، افزایش درآمد، توسعه منطقه‌ای، ساختن شهرهای مرزی و جلوگیری از مهاجرت به شهرهای بزرگ را دارد [۱۰]. توسعه اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی اهداف خاصی را دنبال می‌کند که عبارتند از: ۱) ایجاد

در اطراف کلان‌شهرها و بسیاری مشکلات دیگر، حاصل نادیده گرفتن سهم مناطق مرزی و مرزنشینان در فرآیند توسعه می‌باشد [۷]. امروزه کشورهای درحال توسعه به این واقعیت پی‌برده‌اند که هیچ پیشرفتی معنادار نخواهد بود، مگر زمانی که کل مناطق کشور پیشرفت و توسعه یابند [۲۸]. این در حالی است که در نظریه‌های علمی جدید، از کارآفرینی منطقه‌ای به عنوان یکی از مهمترین نیروهای محرک پیشرفت و توسعه سیستم‌های اجتماعی و اقتصادی کشور و منطقه نام برده می‌شود [۳۰]. کارآفرینی منطقه‌ای نقش قابل توجهی در بکارگیری نوآوری، رشد و پیشرفت جوامع، ایجاد فرصت‌های شغلی و توسعه اقتصادی ایفا می‌کند [۲۷]. از دیدگاهی دیگر کارآفرینی منطقه‌ای به عنوان وسیله‌ای برای بهبود کیفیت زندگی افراد، خانواده‌ها و جوامع- محلی و حفظ یک اقتصاد و محیط زیست سالم است [۲۲]. شرایط و محیط خاص مناطق مرزی باعث شده است که زمینه‌های کارآفرینی در این نواحی متفاوت با سایر نواحی باشد [۵]. فرصت‌های منحصر به فردی از جمله دسترسی به منابع طبیعی و گردشگری، پایین بودن هزینه‌های زمین و کار، انرژی‌های جایگزین و غیره برای کارآفرینان مناطق مرزی وجود دارد [۱۵]؛ اما به طور معمول، مناطق مرزی نسبت به مناطق- مرکزی، امکان کارآفرینی محدودتری دارند [۲۸]. انواع مختلف موانع کارآفرینی مناطق مرزی مانند شبکه‌ها و ارتباطات نسبتاً ضعیف، دسترسی محدود به حمایت‌های دولتی، دسترسی محدود به سرمایه- های مالی و انسانی وجود دارد که منجر به محدودیت‌های استفاده از صرفه اقتصادی ناشی از مقیاس می‌شود [۲۰]. با توجه به محدودیت‌ها، امروزه نیاز به ایجاد یک اکوسیستم کارآفرینی ویژه منطقه‌ای-نه بر مبنای اکوسیستم کارآفرینی کشور-به رسمیت شناخته شده است [۱۲]. توسعه اکوسیستم کارآفرینی مناطق مرزی یک رویکرد نوین و مقرون به صرفه برای تحریک رونق اقتصادی مناطق مرزی است [۱۰]. به ظاهر هنوز نقش محیط و فضای کارآفرینی در تحقیقات کارآفرینی کم است [۳۴]. همچنین به اکوسیستم‌های کارآفرینی منطقه‌ای توجه اندکی شده است [۲۲]. هر منطقه‌ای بر پایه شرایط اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و منطقه جغرافیایی خود، اکوسیستم کارآفرینی مختص به خود را دارد [۱۶]. اکوسیستم‌های کارآفرینی منحصر به فرد هستند، زیرا نتیجه تعاملات متقابل و پیچیده صدها عاملند که ریشه در نهادهای شکل گرفته در طول تاریخ دارند. نهادهایی که برای مناطق مختلف، در کنار مزیت‌های رقابتی منحصر به فرد، مجموعه‌ای خاص از چالش‌ها به وجود می‌آورند [۱۷]. ایجاد اکوسیستمی که کارآفرینی را تشویق کند ناگهان به وجود نمی‌آید و به تمهیداتی برنامه‌ریزی شده نیاز دارد [۶] که بدون شناخت درست عوامل مؤثر در ایجاد فعالیت‌های کارآفرینی، امکان‌پذیر نخواهد بود [۳۲]. اکوسیستم‌ها تقلیدپذیر نیستند و استفاده کورکورانه از الگوی توسعه کارآفرینانه یک منطقه و اعمال آن برای مناطق دیگر اثربخشی لازم را ندارد [۱۷].

می‌کند. در واقع مؤلفه‌های اصلی اکوسیستم‌ها یکسان هستند اما با توجه به اینکه هر کشوری شرایط خاص خود را دارد تقلید اکوسیستم‌های موفق با ریسک همراه است و امکان‌پذیر نیست [۱۹]. تحقیقات نشان داده اکوسیستم کارآفرینی متأثر از ضروریات محلی است [۲۹]. اکوسیستم‌های کارآفرینی از کشوری به کشور دیگر و حتی از منطقه‌ای به منطقه دیگر در داخل یک کشور متفاوت است و این تفاوت‌ها را فرهنگ، نهادها و سیستم‌ها ایجاد می‌کنند [۲۶]. دولت‌ها باید محیطی حمایتی را ایجاد کنند تا کسب‌وکارها شروع شوند، رونق یابند و ماندگار بمانند [۱]. از جمله مهمترین ظرفیت‌های کشورها برای توسعه مبادلات منطقه‌ای، مناطق مرزی هستند. اقتصاد مناطق مرزی می‌تواند نقش اساسی در پیشرفت توسعه اقتصادی نواحی مرزی و بهبود استانداردهای زندگی مردم داشته باشد. توسعه اکوسیستم کارآفرینی در این مناطق در نوع خود باعث تحول بنیادی در تولید، اشتغال، تثبیت جمعیت مرزنشین و افزایش سطح درآمد می‌شود و در نهایت رسیدن به یک توسعه اقتصادی پایدار ناحیه‌ای را نوید می‌دهد [۲]. استان کردستان دارای پتانسیل‌ها و مزیت‌های نسبی می‌باشد که توسعه اکوسیستم کارآفرینی آن باعث پیشرفت در سطح منطقه‌ای و ملی خواهد شد. این مزیت‌ها عبارتند از: ۱) هم‌مرز بودن استان کردستان با کشور عراق و وجود سه بازارچه مرزی در شهرستان‌های مریوان، بانه و سقز که با تکیه بر این مزیت می‌توان شبکه کارآمدی از مبادلات مرزی را بر مبنای مصلحت‌های ملی و منطقه‌ای سامان داد. ۲) مازاد تولید بخش کشاورزی (زراعی، باغی، دامی) بالقوه و بالفعل منطقه که زمینه‌ساز تشکیل بازار مبادله‌ای این گونه تولیدات در منطقه است. ۳) صنایع دستی استان کردستان با برخورداری از پشتوانه‌های فرهنگی و تاریخی در مقابل تهاجم کالاهای صنعتی جدید به حیات خود در میان خانوارهای شهری و روستایی ادامه داده است. ۴) گردشگری استان کردستان به دلیل قابلیت‌های چشمگیر سیاحتی، تاریخی، طبیعی و توان‌های اکولوژیک در زمره مناطق توریستی کشور است. ۵) استان کردستان دارای معادن فلزی و غیرفلزی گرانبهایی می‌باشد از جمله معدن طلا، سنگ آهن، مرمر، تراونیکس، چینی، کریستال و پوکه [۳]. مزیت‌های منطقه‌ای، برتری‌های مطلق، نسبی و یا رقابتی موجود در یک منطقه، بسترساز فرصت‌های کارآفرینانه هستند. بر اساس پژوهش‌های اخیر توسعه‌ی منطقه‌ای، سیاست‌گذاری باید بر اساس مزیت‌های خاص یک کشور یا منطقه باشد نه بر مبنای تبعیت از تجربیات بومی سازی نشده سایر کشورها. ویژگی‌های منطقه بر تصمیم‌گیری کارآفرینان برای راه‌اندازی یا توسعه کسب‌وکار و احتمال موفقیت کسب‌وکار تأثیر دارد. از آنجا که مقاله‌ها و گزارش‌های مختلف تقریباً ابعاد مشابهی در بحث اکوسیستم دارند به بررسی چند مورد از آنها می‌پردازیم.

توسعه در روابط اقتصادی و تجاری مناطق مرزی و کاهش میزان فقر (۲) ایجاد اشتغال، امنیت، تثبیت جمعیت در حواشی مرزها و جلوگیری از مهاجرت‌های بی‌رویه به شهرها (۳) جلوگیری از هدر رفت سرمایه‌های ملی بوسیله قاچاق کالا (۴) رونق اقتصادی و تحرک اجتماعی در راستای نیل به توسعه در نواحی شهرهای حاشیه مرز (۵) ایجاد ارتباطات فرهنگی، اقتصادی مردم و تجار خارج از مرز با نواحی کشور [۸]. با توجه به ماهیت پویا و متغیر جوامع مختلف، ارائه تعریف جامع و یکسان از کارآفرینی منطقه‌ای بسیار دشوار است، اما با در نظر گرفتن معانی مختلف، می‌توان به سادگی کارآفرینی منطقه‌ای را به عنوان همه اشکال کارآفرینی در یک منطقه جغرافیایی تعریف کرد [۱۸]. کارآفرینان فرصت‌ها را در خلاء شناسایی یا توسعه نمی‌دهند. آنها به یک جامعه پیچیده و به هم پیوسته از تامین‌کنندگان منابع، مشتریان، نیروهای اجتماعی، فرهنگی و زیرساخت‌ها وابسته هستند [۲۱]. ظهور و توسعه کارآفرینی مناطق مرزی، در محیط ایزوله و خارج از بستر محلی یا منطقه‌ای که فرد در آن حضور دارد انجام نمی‌گیرد بلکه یک پدیده وابسته به عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و روانشناسی است [۱۳]. فعالیت کارآفرینان در چارچوب نهادی اکوسیستم رخ می‌دهد، بنابراین تفاوت در کارایی فعالیت‌های کارآفرینان در مکان‌های مختلف نه تنها با تفاوت در مهارت‌ها و توانایی‌های کارآفرینان، بلکه با سازماندهی اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مختلف نیز قابل تبیین است [۳۰]. در دهه اخیر اصطلاح «اکوسیستم» در میان محققان و سیاست‌گذاران کارآفرینی رواج یافته است و مجموعه‌ای از ویژگی‌های مفهومی و تعاریف اکوسیستم‌های کارآفرینی را توسعه داده‌اند [۲۷].

اکوسیستم کارآفرینی یک الگوی رشد را برای کارآفرینان فراهم می‌کند و با تعیین شاخص‌ها و عناصر مرتبط، فرصت‌ها و تهدیدها را شناسایی کرده و زمینه را برای رشد فعالیت‌های کارآفرینانه فراهم می‌کند [۴]. آیزنبرگ اکوسیستم کارآفرینی را مجموعه‌ای از اجزاء مشخص نظیر رهبری، فرهنگ، منابع مالی و سرمایه می‌داند که به نحو پیچیده‌ای در هم آمیخته شده‌اند؛ وجود هر یک از این اجزا برای فعالیت‌های کارآفرینانه لازم است و بدون هر یک از آنها اکوسیستم کارآفرینی پایدار نخواهد بود [۱۶]. ادبیات توسعه کارآفرینی به سه گروه تقسیم شده است: مطالعات تأثیر عوامل فردی بر موفقیت کارآفرینانه، مطالعات تأثیر عوامل محیطی بر موفقیت کارآفرینانه و عملکرد کارآفرینی و مطالعات تأثیر فاکتورهای فردی و محیطی بر توسعه کارآفرینی. مقوله اکوسیستم جزو سومین دسته از ادبیات موجود برای توسعه کارآفرینی است [۲۳].

مؤلفه‌های اصلی در شکل‌گیری یک اکوسیستم کارآفرینی موفق شامل ۷ عامل اصلی است: شبکه رسمی، شبکه غیررسمی، دانشگاه، دولت، حمایت، خدمات مالی و استعدادهای موجود [۲۴]. در مجموع هر اکوسیستم با روش خاصی عوامل موجود در منطقه را با یکدیگر ترکیب

جدول (۱): مقایسه پژوهش‌های پیشین

پژوهشگر	عنوان پژوهش	سال	مضامین
سابرا مانیا، بالا ^۱	مقایسه اکوسیستم‌های کارآفرینانه در استارت‌آپ-های فنی در بنگور و حیدرآباد هند	۲۰۱۷	۱- کارآفرینی ۲- بازارها ۳- تامین مالی ۴- منابع انسانی ۵- آموزش و تحقیق ۶- دولت (چارچوب قانونی و سیاست‌ها) ۷- شرکت‌های بزرگ (شامل شرکت‌های چند ملیتی) ۸- رایزنان (مشاورها) ۹- موسسات حمایتی ۱۰- حمایت فرهنگی ۱۱- رسانه‌های گروهی ۱۲- فرار مغزها
مارتینز، کامچ و همکاران ^۲	ساختار، تأثیرات و کاستی-های یک اکوسیستم- کارآفرینانه: مطالعه موردی اسپانیا	۲۰۱۷	۱- مالی ۲- سیاست‌های دولت (حمایت اولیه) ۳- سیاست‌های دولت (کاهش موانع: مالیات‌ها و بروکراسی ۴- سیاست‌های دولت (توسعه، ایجاد و رشد شرکت‌ها ۵- آموزش در مدارس ابتدایی و دبیرستان ۶- آموزش در دانشگاه و آموزش حین کار ۷- انتقال تحقیق و توسعه ۸- زیرساخت تجارت و خدمات ۹- پویایی بازار ۱۰- موانع ورود به بازار ۱۱- زیرساخت فیزیکی
بنیادهای سب و آلن گری اوربیز ^۳	اکوسیستم کارآفرینانه در آفریقای جنوبی	۲۰۱۷	۱- درک فرصت ۲- مهارت‌های استارت‌آپ ۳- پذیرش ریسک ۴- شبکه ۵- حمایت فرهنگی ۶- فرصت استارت‌آپ ۷- جذب تکنولوژی ۸- سرمایه‌انسانی ۹- رقابت ۱۰- نوآوری در محصول ۱۱- نوآوری در فرآیند ۱۲- رشد بالا ۱۳- جهانی سازی ۱۴- سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز
ادماندو و همکاران ^۴	آنالیز اکوسیستم کارآفرینانه برزیل	۲۰۱۶	۱- درک فرصت ۲- مهارت‌های استارت‌آپ ۳- پذیرش ریسک ۴- شبکه ۵- حمایت فرهنگی ۶- فرصت استارت‌آپ ۷- جذب تکنولوژی ۸- سرمایه‌انسانی ۹- رقابت ۱۰- نوآوری در محصول ۱۱- فرآیند نوآوری ۱۲- رشد بالا ۱۳- جهانی سازی ۱۴- سرمایه مخاطره‌پذیر
داوری، علی و همکاران	عوامل اکوسیستم کارآفرینی ایران بر اساس مدل آیزنبرگ	۱۳۹۶	۱- تامین مالی ۲- فرهنگ ۳- بازار ۴- سرمایه‌انسانی ۵- حمایت ۶- سیاست
خداپناه، بهمن و همکاران	شناسایی موانع نهادی توسعه کارآفرینی منطقه‌ای در ایران	۱۴۰۰	۱- موانع اداری ۲- موانع اقتصادی ۳- موانع اجتماعی و فرهنگی ۴- موانع قانونی ۵- موانع سیاسی ۶- موانع شخصی
انتظاری	الزامات توسعه اکوسیستم- کارآفرینی دانشگاه بنیان در ایران	۱۳۹۸	۱- ایجاد دانشگاه کارآفرینانه ۲- ایجاد شهرک صنعتی دانش‌بنیان ۳- ایجاد پارک علم و فناوری ۴- ایجاد نظام قانونی و حکومتی مناسب ۵- توسعه ارتباط دانشگاه با صنعت ۶- توسعه زیرساخت‌ها و ساختارهای اطلاعاتی ۷- توسعه بازار و رقابت‌پذیری ۸- توسعه سرمایه‌انسانی ۹- توسعه سرمایه‌اجتماعی ۱۰- توسعه نیروی نوآوری ۱۱- ایجاد فرهنگ کارآفرینانه ۱۲- حمایت‌های مالی ۱۳- توسعه گرایش کارآفرینانه ۱۴- یادگیری فن شناختی ۱۵- تولید دانش ۱۶- توانایی کارآفرینی دانش‌بنیان ۱۷- فرصت کارآفرینی دانش بنیان
یاسوری، مجید و همکاران [۹]	فرا تحلیل کیفی ابعاد توسعه کارآفرینی زنان روستایی	۱۴۰۰	۱- سطح سواد و دانش‌افزایی زنان روستایی ۲- شرکت در دوره‌های آموزشی کارآفرینی ۳- کسب درآمد ۴- عامل عضویت در گروه‌های ثانویه ۵- حمایت خانواده ۶- حمایت نهادهای دولتی ۷- عامل حمل و نقل

¹ Sabra Mania and Bala

² Martinez and Kamch et al

³ Seb and Alan Gray Orbis Foundation

⁴ Edmando et al

منبع پژوهش: یافته‌های پژوهش

و تحلیل نظری موضوع آغاز گردید. در گام بعدی برای شناسایی و تحلیل وضعیت کارآفرینی استان‌های مرزی و استان کردستان از مصاحبه با خبرگان کارآفرینی از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختار یافته استفاده گردید و با کدگذاری و تحلیل مصاحبه‌ها ابعاد و شاخص‌های مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی (مورد مطالعه استان کردستان) شناسایی و احصاء گردید و آزمون یافته‌ها برای سنجش کیفیت پژوهش (روایی و پایایی) به منظور صحت و عملی بودن یافته‌های تحقیق اطمینان حاصل شد. در پایان نسبت به اولویت‌بندی و وزن دهی به ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی (مورد مطالعه استان کردستان) با استفاده از تکنیک فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی (ANP) بر اساس فرم‌های مقایسه زوجی اقدام گردید.

جامعه آماری این تحقیق، خبرگان کارآفرینی استان کردستان شامل اساتید دانشگاهی متخصص، کارآفرینان، صاحبان شرکت‌های دانش‌بنیان، کارشناسان پارک علم و فناوری استان و مراکز رشد زیرمجموعه، کانون کارآفرینان استان که در جشنواره‌های مختلف از آنها تقدیر شده و عنوان کسب کرده‌اند و معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال مربوط به اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی است. در این جامعه آماری برای جمع‌آوری داده‌ها با خبرگان، مدیران و مشاوران با سابقه کاری حداقل ۱۰ سال و مدرک تحصیلی دکتری دارای دانش و تجربه در زمینه کارآفرینی و توسعه مصاحبه و نظرسنجی در قالب پرسشنامه انجام پذیرفت. علت انتخاب این جامعه آماری در پژوهش حاضر به دلیل تخصصی بودن کار و دسترسی به اطلاعات آن از طریق افراد خاص که در اینجا خبرگان کارآفرینی استان که دارای دانش و تجربه لازم در حوزه اکوسیستم کارآفرینی هستند تعریف شده است.

روش نمونه‌گیری در این تحقیق عبارت است از روش نمونه‌گیری هدفمند (قضاوتی)، چرا که در این تحقیق به جای به دست آوردن اطلاعات از کسانی که به راحتی در دسترس قرار می‌گیرند، باید اطلاعات را از افراد یا گروه‌های خاصی (خبرگان کارآفرینی شامل اساتید دانشگاهی متخصص، کارآفرینان، صاحبان شرکت‌های دانش‌بنیان، کارشناسان پارک علم و فناوری استان و مراکز رشد زیرمجموعه، کانون کارآفرینان دارای دانش و تجربه) به دست آوریم، یعنی انواع خاصی از افراد که قادر به ارائه اطلاعات مورد نظر ما هستند، زیرا آنها تنها افرادی هستند که می‌توانند چنین اطلاعاتی ارائه دهند یا با برخی از معیارهایی که محقق تدوین کرده مطابقت دارند.

در این پژوهش اطمینان از رسیدن به نقطه اشباع زمانی حاصل می‌شود که تحلیل مصاحبه سبب ایجاد کد جدیدی نشود و مفاهیم متن در کدهای موجود جای بگیرند. در چنین زمانی به دلیل عدم ایجاد کد جدید، می‌توان به این نتیجه رسید که مصاحبه اطلاعات جدیدی اضافه نکرده است. در این پژوهش با تعداد ۱۵ نفر مصاحبه صورت پذیرفت

کشور ایران نیاز به اتخاذ یک رویکرد منطقه‌ای برای توسعه اکوسیستم کارآفرینی خود به عنوان شبکه‌ای از اکوسیستم‌های منطقه‌ای کارآفرینی دارد. تدوین راهبردهای اساسی و سیاست‌گذاری‌های بلندمدت و تعاملات هدفمند بین‌بخشی برای استفاده از ظرفیت بالقوه موجود در کشور می‌تواند اکوسیستم کارآفرینی ایران را بهبود بخشد [۴].

در مناطق مرزی کشور بخصوص استان کردستان، کارآفرینان با مشکلات و موانع پایه‌ای در رشد کسب‌وکار خود مواجه‌اند؛ ناتوانی بالقوه در تولید، فقدان اشتغال، نازل بودن درآمد و عدم دسترسی به نیازهای اولیه عمده‌ترین مشخصه اقتصادی و اجتماعی این مناطق است که زمینه را برای معضلات و نابسانیهایی چون مهاجرت، قاچاق کالا، شورش و ناامنی در این مناطق فراهم آورده است. با توجه به ضرورت ایجاد اکوسیستم کارآفرینی حامی فعالیت‌های کارآفرینانه مولد و نوآورانه در مناطق مرزی، این پژوهش با نگاه اکوسیستمی به شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد مؤثر بر توسعه اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی پرداخته است که مورد مطالعه آن استان کردستان می‌باشد. بر این اساس سوال اصلی تحقیق این است که ابعاد و اولویت‌های اکوسیستم کارآفرینی در استان کردستان کدامند؟

۳- روش‌شناسی تحقیق

این پژوهش از نوع تحقیقات کیفی و روش تحقیق، مطالعه موردی و نحوه گردآوری داده‌ها مصاحبه عمیق نیمه ساختاریافته با خبرگان است. جامعه آماری شامل سیاست‌گذاران کارآفرینی استان، اساتید دانشگاهی متخصص، کارآفرینان و صاحبان شرکت‌های دانش‌بنیان هستند و روش نمونه‌گیری هدفمند (قضاوتی) است. مصاحبه‌ها با استفاده از فرآیند تکرار تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. روش تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها کدگذاری (کدگذاری باز، محوری و انتخابی) بوده که به دو صورت دستی و با استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی انجام گردید؛ برای سنجش روایی پژوهش از گروه کارشناسان و پایایی از مستندسازی تمامی مراحل توسط چندین پژوهشگر استفاده گردید. پس از شناسایی ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان با استفاده از پرسشنامه در قالب ماتریس وزن‌دهی نسبت به اولویت‌بندی ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان با استفاده از فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی اقدام گردید. این اولویت‌بندی برای این منظور انجام گرفته است که برای تصمیم‌گیران این حوزه، اولویت‌های سیاستی و مزیت‌های شناختی تعیین گردد تا بر آن اساس اقدامات و فعالیت‌های سیاست‌گذاری و اجرایی برنامه‌ریزی گردد.

به طور خلاصه، این پژوهش در ابتدا پس از انجام مطالعات اسنادی از ادبیات و پیشینه موضوع، مطالعه گزارش‌های عملیاتی مختلف مشاهده

بتوانند چارچوب مورد نظر را به شکل مناسبی ابراز دارند. در نهایت پژوهشگر ترکیبی را ابداع نمود که در ارتباط با موضوع پژوهش تناسب داشته باشد و در عین حال وابستگی میان عناصر دخیل در اکوسیستم- کارآفرینی استان‌های مرزی را حفظ نماید. ۶۶ شاخص حاصل از کدگذاری‌ها در قالب ۷ بُعد دسته‌بندی گردید. که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود.

با توجه به شکاف نظری موجود و سوال و هدف پژوهش، یافته‌های این پژوهش را از حیث (منظر) دانش‌افزایی و توسعه علم می‌توان به شرح زیر مورد بحث قرار داد:

دانش‌افزایی در سطح نظری: مطالعه و پژوهش حاضر به دلیل هم- پوشانی نظریه‌های مرتبط با اکوسیستم کارآفرینی به شکلی که منجر به ارائه خدمات موفق جدید گردد سبب ایجاد دانش جدید در حوزه‌ی مشترک میان رشته‌ها شده و در نتیجه به گسترش دانش میان رشته- ای کمک می‌کند. وارد نمودن یک مفهوم و تعریف جدید در ادبیات اکوسیستم کارآفرینی با عنوان «اکوسیستم کارآفرینی مناطق مرزی» و کدگذاری مصاحبه‌ها در ارتباط با اکوسیستم کارآفرینی در حوزه‌استان- های مرزی ایران (مورد مطالعه استان کردستان) با ۷ بُعد و ۶۶ شاخص که مهمترین و اولویت‌دارترین بُعد آن سیاست بود، در نهایت با توجه به شکاف نظری موجود منتج به مشارکت نظری در توسعه مرزهای علم و دانش و نقش نوآورانه این اثر پژوهشی در پیشرفت و تکامل علمی این موضوع می‌گردد. برای سایر محققین و سیاست‌گذاران این حوزه، بینش و نگرشی جامع و جدید را در افق پیش‌روی آنان می‌گشاید تا با توجه به تمامی ابعاد مختلف و مرتبط با اکوسیستم کارآفرینی به مساله بنگرند و پژوهش‌ها و تصمیمات خود را با دیدی فراخ و توجه به جمیع جهات مؤثر در این فرآیند داشته باشند و از تک بُعدی‌نگری و نادیده گرفتن سایر ابعاد مؤثر پرهیز کنند تا در نهایت به پژوهش و تصمیمات اثربخش که در عمل کارآیی لازم را نیز داشته باشند دست یابند. بزرگترین دانش‌افزایی پژوهش حاضر را می‌توان توجه جامع‌نگر به ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی ایران دانست. از آنجا که پژوهش جامع در این حوزه صورت نپذیرفته است، پژوهش حاضر سبب ایجاد بنیان نظری در زمینه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی خواهد گردید.

که پس از آن مصاحبه‌ها سبب ایجاد کد جدید نشدند که این به معنی رسیدن به نقطه اشباع نظری و کفایت نمونه‌گیری است. در مرحله دوم برای پرسشنامه و نظرسنجی از خبرگان کارآفرینی استان کردستان در تعیین اولویت‌ها و وزن‌دهی ابعاد مؤثر در توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی تعداد ۱۳۳ نفر از خبرگان با قابلیت دسترسی، نمونه- گیری به عمل آمد.

۴- پایایی پژوهش

بدین منظور براساس توصیه‌های ارائه شده توسط محققین کیفی [۱۴]، اولاً همه فرآیندهای این پژوهش از تهیه پروتکل مصاحبه تا کدگذاری به تفصیل مستندسازی شده است که سایر محققین فرآیند رسیدن از داده‌ها به نتایج را مانند یک حسابرس دنبال نمایند. همچنین، با استفاده از چندین نفر در کدبندی و چک کردن داده‌ها با مشارکت- کنندگان پایایی پژوهش را افزایش داده‌ایم. بازنگری یافته‌ها با استفاده از چندین پژوهشگر را ارزیاب مختلف موجب کاهش تورش بالقوه نتایج می‌شود.

۵- روایی پژوهش

با توجه به استفاده از نرم‌افزار اطلس‌تی برای انجام کدگذاری و استخراج چارچوب، روایی یافته‌ها به طور خودکار توسط هسته نرم‌افزار تایید گردید. در حقیقت اگر روایی موجود باشد، نقشه ذهنی بُعد، مقوله و مؤلفه توسط نرم‌افزار ترسیم می‌گردد و در غیر این صورت خطا نشان داده می‌شود. علاوه بر این برای اطمینان بیشتر از روایی از گروه کارشناسان نیز استفاده شد. برای این منظور گروه کارشناسان به عنوان آزمون‌کننده و تاییدکننده چارچوب استخراج شده از انجام پژوهش به کار گرفته شد.

۶- یافته‌های حاصل از کدگذاری مصاحبه‌ها

سوال پژوهش به این شرح بیان شد که: «ابعاد و اولویت‌های توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی (مورد مطالعه استان کردستان) کدامند؟» در تفسیر یافته‌های ناشی از کدگذاری‌ها، محقق تلاش نمود تا دسته‌بندی‌های به عمل آمده را به نحوی در تعامل با یکدیگر قرار دهد که ارتباط میان این دسته‌بندی‌ها و در نتیجه عناصر تشکیل- دهنده آنها حفظ شود. برای این امر ترکیبات گوناگونی آزموده شدند تا

جدول (۲): پر ارجاع‌ترین مؤلفه‌های اشاره‌شده در مصاحبه‌ها و نکات محوری هریک

نشانه	مؤلفه	تبیین مربوطه بر اساس نظرات کیفی
PA1	قواعد خروج از بازار (ورشکستگی)	برخی از مسئولین حوزه‌های مرتبط اکوسیستم در استان به اهمیت این مؤلفه اشاره داشته‌اند لیکن عموم کارآفرینان منطقه به‌واسطه عدم برخورد با چنین موضوعی بر بی‌اهمیتی آن اعلام نظر نموده‌اند.
PA2	قوانین کار	اکثر کارآفرینان منطقه از مشکلات مواجه شده در خصوص امور بیمه‌ای و مالیاتی ناراضی بوده‌اند. اعطای معافیت‌های مالیاتی بسیار ضروری به نظر میرسد.
PA3	قواعد صادرات و واردات	۱- قواعد صادراتی در مرحله توسعه کسب‌وکارها از اهمیت برخوردار می‌باشد. ۲- قواعد وارداتی باید به نحوی باشد که از تولید داخل حمایت شود ولی امکان واردات تجهیزات سرمایه‌ای تسهیل گردد. همچنین برای کولبران تصمیماتی اتخاذ شود مانند ایجاد بازارهای مرزی آزاد، اعطای کارت‌های پبله‌وری ۳- به دلیل مشکلات تحریم در پایانه‌های مرزی استان برای واردات تجهیزات به‌واسطه مشکلات ثانویه (نظیر تبادلات ارزی) مشکلات وجود دارد. ۴- بازنگری در فهرست کالاهای قابل صدور یا قابل ورود به منظور کاهش قاچاق
PA4	جو سیاسی	بر اساس مجموع نظرات دموکراسی پایه کارکرد مطلوب حوزه‌های مختلف مرتبط با اکوسیستم کارآفرینانه است و از آن مهم‌تر پایداری سیاسی در کشور است و ارتباط خوب و دوستانه با همسایگان- مناطق مرزی و اقتصاد این منطقه نباید قربانی تصمیمات امنیتی بشود. از طریق توسعه میتوان به امنیت رسید. توسعه نیافتگی عامل اصلی ناامنی است.
PA5	بازار سرمایه	در مقاطع ابتدای کارآفرینی بازار سرمایه و به‌طور خاص (بورس و فرابورس نقش خاصی برای کارآفرینان ندارد و تأمین سرمایه از راه‌های بیان‌شده دیگر مهم‌تر است.
PA6	حمایت‌های مالی دولتی	ایجاد امکانات رفاهی و ارتباطی در بازارچه‌های مرزی، اعطای برخی سوبسیدها و کمک‌های مالی به تولیدکنندگان به صورتی که به صورت رانت نباشد و فساد ایجاد نکند، اعطای وام به تعاونی‌های پبله‌وران.
PA7	قوانین مالکیت معنوی	عموم نظرات بر اهمیت زیاد این مؤلفه در فرآیند انجام کارآفرینی خصوصاً کارآفرینی‌های فناورانه اشاره داشته‌اند.
PA8	سرمایه‌گذاری‌های مشارکتی دولتی	عموم نظرات بر عدم مطلوبیت چنین موضوعی در اکوسیستم کارآفرینی منطقه تأکید داشته‌اند. مشارکت دولت به‌واسطه ماهیت و ویژگی‌های آن (نظیر بروکراسی زمان‌بر) موضوع مناسبی نیست. دولت بهتر است در زمینه زیرساخت‌ها سرمایه‌گذاری کند مانند: راه‌ها، آسفالت، برق، تلفن، رستوران و دیگر امکانات
PA9	تحقیق و توسعه دولتی	بر اساس مجموع نظرات اشاره‌شده جز در مواردی خاص نظیر حوزه‌های دفاعی بهتر است تحقیق و توسعه در منطقه که از اهمیت بسیار بالایی نیز برخوردار است به سمت حوزه‌های خصوصی و البته با تأکید بر تجاری‌سازی سوق پیدا نماید.
PA10	سازمان‌های متولی مرکزی	در مناطق مرزی به‌طورکلی تعدد نهادهای متولی و عدم مرزبندی شفاف در نقش‌های کلان این نهادها تبدیل به آفت شده، بهتر است سازمانی جهت سیاست‌گذاری در سطح کلان در

خصوص بازارچه‌های مرزی، تاسیس شود و فعالیت بازارچه‌های مرزی را در سطح کشور، هم- سو و هم‌جهت نماید.		
عموم دیدگاه‌ها بر عدم کارآیی آموزش‌های کارآفرینی آکادمیک در پروژه کارآفرینی (منطقه‌ای) اشاره داشته و بر لزوم اتخاذ رویکرد عملیاتی در انجام این آموزش‌ها تأکید داشته‌اند.	آموزش کارآفرینی	PA11
وجود اهداف و سیاست‌های کلان مناسب در راستای حمایت از کارآفرینی در کشور، از آنجا که حفاظت از مرزهای هر کشور از اهم مسائل حکومت است دولت‌ها سیاست‌های متعددی برای مرزنشینان اتخاذ نموده‌اند که عمدتاً به منظور کاهش بیکاری، فقر، مفاسد اجتماعی، ایجاد اشتغال، کاهش قاچاق کالا، برقراری عدالت اجتماعی، کاهش انگیزه‌های مهاجرت و ...	اهداف و سیاست‌های کلان	PA12
وجود و تعدد استعدادهای مدیریتی در منطقه	استعدادهای مدیریتی	PA13
وجود سرمایه‌گذاران پرخطر در منطقه و تمایل آن‌ها به تخصیص منابع به کسب‌وکارهای نوپا	سرمایه‌گذاران پرخطر	PA14
وجود فرهنگ نوآوری و خلاقیت در مردم منطقه	فرهنگ نوآوری و خلاقیت	PA15
امکان دسترسی ساده به اطلاعات، دانش و فناوری در کشور	اطلاعات، دانش و فناوری	PA16
وجود خریداران اولیه محصولات که به‌عنوان الگوی سایرین عمل کنند	مشتریان مرجع اولیه	PA17
حجم بازارهای استان‌گردستان بسیار گسترده است و خریداران زیادی از کل کشور جهت خرید به استان مراجعه می‌کنند. باید بتوان بازارها را با فناوری درهم آمیخت. بازارچه‌های مرزی را گسترش داد.	اندازه بازار	PA18
تمایل به انجام همکاری‌های عملیاتی توسط شرکت‌های بزرگ با شرکت‌های نوپا	همکاری شرکت‌های بزرگ با شرکت‌های نوپا	PA19
وجود و تعدد استعدادهای فنی و فناورانه (کارکنان و متخصصین) در منطقه	استعدادهای فنی و فناورانه	PA20
تمایل و قصد سرمایه‌انسانی منطقه به کارآفرینی	نگرش و میل به کارآفرینی	PA21
گسترده‌گی و کیفیت و دسترسی به شبکه‌ها بین‌المللی جهت ارتباط کارآفرینان با شرکت‌ها و افراد خارجی که یک نقطه قوت برای استان است و استان‌گردستان موقعیت ایده‌آلی دارد.	شبکه‌های بین‌الملل	PA22
وجود راهکارهای متعدد تأمین مالی و دسترسی ساده به آن‌ها بنا بر نیاز مراحل کسب‌وکار	منابع و راهکارهای متعدد تأمین مالی	PA23
ریسک‌پذیری مردم منطقه	ریسک‌پذیری	PA24
اعتقاد مردم به کارآفرینی به‌عنوان موضوعی مهم و مفید	پذیرش کارآفرینی	PA25
وجود و تعدد استعدادهای حرفه‌ای و توانمند در امور کسب‌وکار در منطقه	استعدادهای حرفه‌ای در کسب‌وکار	PA26
پرورش روحیه و انگیزه کارآفرینی توسط مراکز آموزشی و پژوهشی استان	پرورش روحیه و انگیزه کارآفرینی	PA27
وجود کانال‌ها و گذرگاه‌های مرزی و روش‌های مناسب برای توزیع محصولات	کانال‌های توزیع مناسب	PA28

PA29	سازمان‌های بزرگ به‌عنوان مشتریان	آمادگی و تمایل سازمان‌های بزرگ منطقه به خرید محصولات بومی و منطقه‌ای
PA30	بازارهای خارجی	وجود بازارهای خارجی برای محصولات تولید منطقه
PA31	مشتریان عام داخلی	وجود مشتریان عام داخلی برای محصولات تولیدشده و عرضه شده در منطقه و تعدد آن‌ها
PA32	متورها (مرشدین)	وجود الگوهایی از افراد موفق در منطقه و این افراد موفق در کسب‌وکار با سایرین تعامل کنند
PA33	پرورش خلاقیت و نوآوری	پرورش خلاقیت و نوآوری توسط مراکز آموزشی و پژوهشی در استان
PA34	ارتباط با سرمایه‌گذاران	وجود شبکه‌های مختلفی از سرمایه‌گذاران در استان و دسترسی آسان به آن‌ها

منبع پژوهش: یافته‌های پژوهش

بر این اساس ۷ گروه مؤلفه مشخص می‌شود که به آن‌ها اشاره شده است:

جدول (۳): ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان

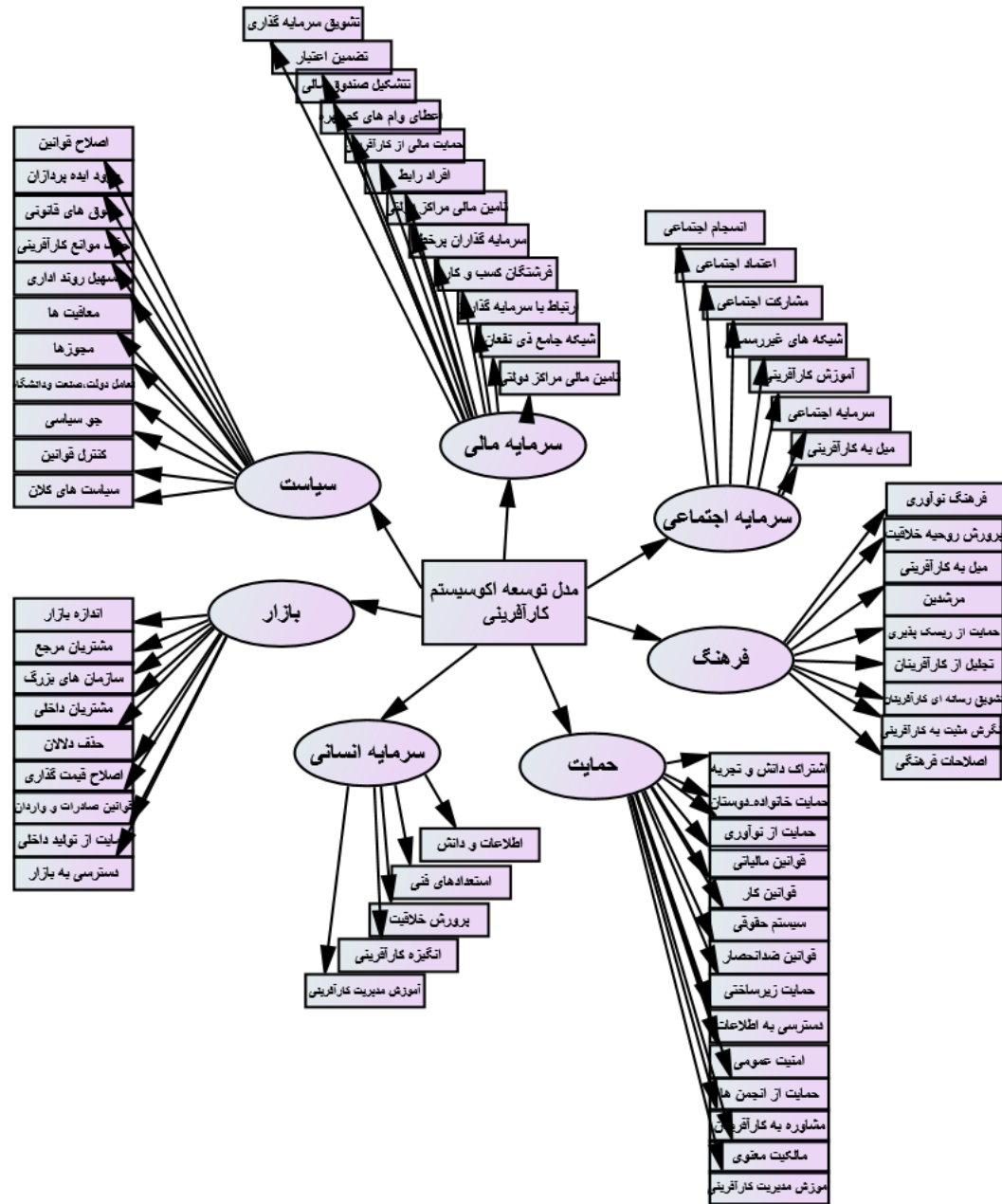
مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه
ممال توسعه اکوسیستم کارآفرینی	سرمایه مالی	۱. تأمین مالی توسط مراکز دولتی
		۲. شبکه جامع ذی‌نفعان
		۳. ارتباط با سرمایه‌گذاران
		۴. فرشتگان کسب‌وکار
		۵. سرمایه‌گذاران پرخطر
		۶. افراد رابط
		۷. حمایت مالی از کارآفرینی
		۸. اعطای وام‌های کم‌بهره
		۹. تشکیل صندوق مالی
		۱۰. تضمین اعتبار برای کسب‌وکارهای نوپا
		۱۱. تشویق سرمایه‌گذاری
سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی	۱. نگرش و میل به کارآفرینی در منطقه
		۲. سرمایه اجتماعی
		۳. آموزش کارآفرینی در مدارس
		۴. شبکه‌های غیررسمی
		۵. مشارکت اجتماعی
		۶. اعتماد اجتماعی
		۷. انسجام اجتماعی
فرهنگ	فرهنگ	۱. فرهنگ نوآوری و خلاقیت
		۲. پرورش روحیه خلاقیت و نوآوری
		۳. نگرش و میل به کارآفرینی
		۴. مرشدین (متورها)
		۵. حمایت فرهنگی از ریسک‌پذیری، نوآوری و خلاقیت
		۶. تجلیل از کارآفرینان موفق در استان
		۷. تشویق‌های رسانه‌ای کارآفرینان برتر
		۸. ایجاد نگرش مثبت به کارآفرینی
		۹. اصلاحات فرهنگی برای ایجاد ارزشمندی کارآفرینی

<p>(۱) به اشتراک‌گذاری دانش و تجربیات توسط سازمان‌ها</p> <p>(۲) حمایت خانواده و دوستان</p> <p>(۳) توجه به نوآوری و وجود برنامه‌های حمایت از نوآوری در سازمان‌ها</p> <p>(۴) قوانین مالیاتی</p> <p>(۵) قوانین کار (کارکنان)</p> <p>(۶) سیستم حقوقی</p> <p>(۷) قوانین ضد انحصار</p> <p>(۸) حمایت زیرساختی از کارآفرینی</p> <p>(۹) دسترسی به اطلاعات</p> <p>(۱۰) امنیت عمومی</p> <p>(۱۱) حمایت از انجمن‌های تجاری مرتبط با کارآفرینی</p> <p>(۱۲) ارائه مشاوره‌های حقوقی و مدیریتی به کارآفرینان</p> <p>(۱۳) مالکیت معنوی</p> <p>(۱۴) برگزاری کلاس‌ها و دوره‌های آموزشی مدیریت کارآفرینی</p>	حمایت
<p>(۱) اطلاعات، دانش و تکنولوژی</p> <p>(۲) وجود استعدادها فنی</p> <p>(۳) پرورش خلاقیت و نوآوری و توسعه مهارت‌های کارآفرینی</p> <p>(۴) پرورش روحیه انگیزه کارآفرینی</p> <p>(۵) آموزش مدیریت کارآفرینی در مدارس، دانشگاه‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان</p>	سرمایه انسانی
<p>(۱) اندازه بازار</p> <p>(۲) مشتریان مرجع اولیه (الگوی دیگران بشوند)</p> <p>(۳) سازمان‌های بزرگ به‌عنوان مشتریان</p> <p>(۴) مشتریان عام داخلی</p> <p>(۵) حذف دلالان و واسطه‌ها</p> <p>(۶) اصلاح نظام قیمت‌گذاری</p> <p>(۷) تدوین قوانین منسجم صادرات و واردات</p> <p>(۸) حمایت از تولید داخلی</p> <p>(۹) تسهیل دسترسی‌های آسان به بازارهای داخلی و خارجی</p>	بازار
<p>(۱) اهداف و سیاست‌های کلان</p> <p>(۲) سازوکار اعمال و کنترل سیاست‌ها و قوانین</p> <p>(۳) جو سیاسی</p> <p>(۴) تعامل و همکاری نزدیک دولت، صنعت و دانشگاه</p> <p>(۵) قوانین ورود به بازار (مجوزها)</p> <p>(۶) معافیت‌های مالیاتی و گمرکی</p> <p>(۷) ساده‌سازی مراحل اداری</p> <p>(۸) حذف موانع کارآفرینی</p> <p>(۹) اعطای مشوق‌های قانونی</p> <p>(۱۰) تسهیل ورود ایده‌پردازان و کارآفرینان به بازار</p> <p>(۱۱) اصلاح قوانین و مقررات به نفع کارآفرینی و کارآفرینان</p>	سیاست

منبع پژوهش: یافته‌های پژوهش

AMOS به دست آمده است که این ارتباطات در شکل زیر ملاحظه می‌شود:

با ارتباطدهی مضامین فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه، مدل توسعه اکوسیستم کارآفرینی بر اساس روش تحلیل‌تم با استفاده از نرم افزار

شکل (۱): مدل توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان

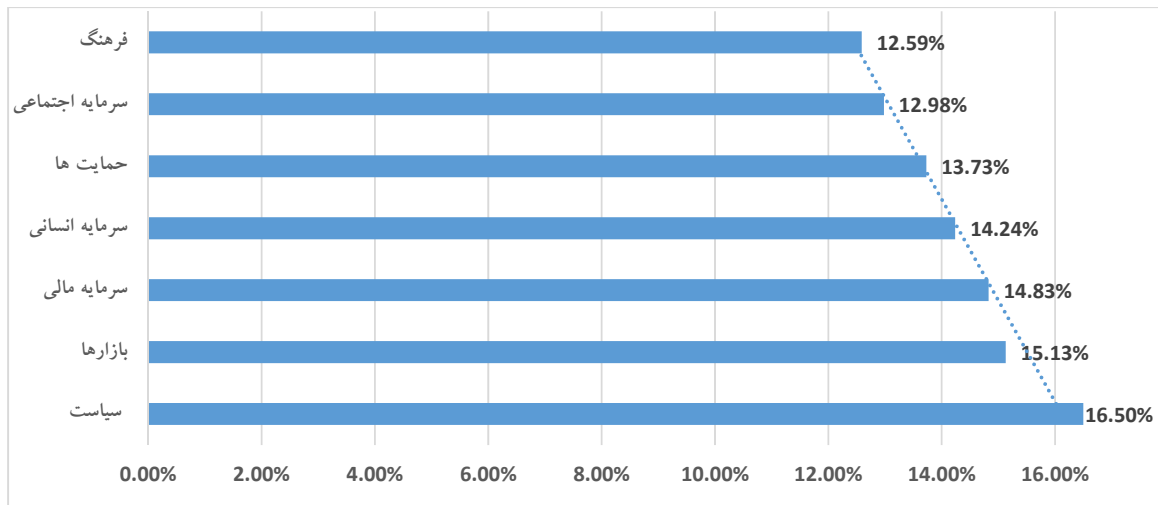
۷- تحلیل فرآیند سلسله مراتبی

پس از شناسایی ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان، فرم‌های مقایسه دودویی در قالب فرمت اکسل با نام ماتریس وزن‌دهی معیارهای ارزیابی تهیه شد و با تعامل صورت گرفته با کارشناسان خبره و تکمیل فرم‌های مقایسه‌های دودویی به وسیله ۱۳۳ نفر از کارشناسان پارک علم و فناوری استان کردستان و مراکز رشد زیرمجموعه با حدود ۳۵

محقق پس از بررسی‌های متعدد در مرور ادبیات موضوع و با توجه به پرسش و پاسخ مصاحبه‌های انجام شده براساس فرآیند تکرار تا اشباع- نظری با خبرگان کارآفرینی استان در ارتباط با شناسایی ابعادی که در توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی ایران مؤثر هستند؛ تمامی ابعاد با یکدیگر در ارتباط هستند و بر هم تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند ولی میزان تأثیر و تأثرشان متفاوت است.

سرمایه‌اجتماعی به ترتیب وزن‌هایی معادل ۱۴/۲۴، ۱۳/۷۳، ۱۲/۹۸ درصد به دست آمده است. در انتها نیز بُعد فرهنگ با وزن ۱۲/۵۹ قرار گرفته است.

نفر عضو؛ کانون کارآفرینان استان کردستان متشکل از ۷۳ عضو از کارآفرینان سطح استان که از آن‌ها در جشنواره‌های مختلف تقدیر شده و عنوان کسب کرده‌اند و معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال مربوط به اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی با حدود ۲۵ کارمند و متخصص در سطح استان، براساس روش ساعتی اوزان معیارها محاسبه گردید. در شکل (۲) وزن نسبی هر یک از ابعاد مشاهده می‌شود. براساس این نمودار وزن نسبی ابعاد به هم نزدیک بوده و در بازه ۱۲/۵۹ تا ۱۶/۵۰ قرار دارند که بُعد سیاست با ۱۶/۵۰ از دیدگاه کارشناسان بیشترین وزن را دارد و مهمترین بُعد محسوب می‌گردد. با توجه به این امر اولین و مهمترین گام در راستای بهبود اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی، اصلاح یکپارچه‌سازی، فرآیندمحوری و روزآمد نمودن قوانین و مقررات مربوط به تجارت، توسعه و کارآفرینی کشور است که در درجه اول اهمیت و اولویت خبرگان کارآفرینی استان کردستان بوده است. پس از آن ابعاد بازارها و سرمایه‌مالی با وزن ۱۵/۱۳ و ۱۴/۸۳ از نظر اهمیت پس از سیاست قرار گرفته‌اند. برای سرمایه‌انسانی، حمایت‌ها و

شکل (۲): وزن نسبی ابعاد توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی ایران (مورد مطالعه استان کردستان) بر اساس نظرات خبرگان

منبع پژوهش: یافته‌های پژوهش

۸- نتیجه‌گیری

های توسعه منطقه‌ای و تحرک اقتصادی از طریق کارآفرینی و بهبود اکوسیستم کارآفرینی منطقه تحقق می‌یابد. با توجه به اینکه در محدوده مناطق مرزی و در محدوده بازارچه‌های مرزی، اتباع خارجی تردد می‌نمایند و میزان سطح توسعه‌یافتگی مناطق، مورد قضاوت و ارزیابی و مقایسه با شرایط حاکم بر آن سوی مرز توسط آنان قرار می‌گیرد، دولت جهت ایجاد برتری در رقابت موجود، خود را ملزم به رسیدگی جهت تقویت شاخص‌های توسعه در این محدوده مرزی دانسته و به آن مبادرت می‌ورزد. توسعه مناطق مرزی از جمله انواعی

بررسی مطالعات مختلف در کشورها و اقتصادهای متعدد مشخص کرده بود که توسعه اقتصاد هر منطقه در سطح کلان تحت تأثیر نظام کارآفرینی آن منطقه است. شناسایی مجموعه این شاخص‌ها و آثار آنان به عنوان ابعاد اکوسیستم کارآفرینانه برای توسعه پایدار فعالیتهای کارآفرینی اهمیت بالایی دارد. برای توسعه نواحی مرزی، لازم است ظرفیت‌سازی و تحرک اقتصادی صورت گیرد. ظرفیت‌سازی با برنامه-

از توسعه است که در جهت هدف‌های اجتماعی و سیاسی جریان دارد. از طریق توسعه در این مناطق می‌توان به امنیت رسید، توسعه نیافتگی، عامل اصلی ناامنی است. کارآفرینی، سرآمد تمام سیاست‌هایی است که می‌تواند اقتصاد منطقه را به تحرک وادارد.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف «شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد توسعه اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی ایران مورد مطالعه استان کردستان» انجام شد. در این مطالعه پس از مرور ادبیات حوزه اکوسیستم کارآفرینی و انجام مصاحبه با ۱۵ کارشناس و سیاست‌گذار و خبرگان و فعالان این حوزه، داده‌های حاصل از مصاحبه کیفی جمع-آوری شد سپس مفاهیم و گزاره‌های کلامی به دست آمده طی دو مرحله شامل کدگذاری باز و کدگذاری محوری طبقه‌بندی شده و با تحلیل یافته‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون، تعداد ۳۴ مضمون پایه به دست آمد. نتایج روش تحلیل مضمون، مدلی با ۷ متغیر، سرمایه‌اجتماعی (با ۷ بُعد)، سرمایه مالی (با ۱۲ بُعد)، سیاست (با ۱۱ بُعد)، بازار (با ۹ بُعد)، سرمایه‌انسانی (با ۵ بُعد)، حمایت (با ۱۴ بُعد)، فرهنگ (با ۹ بُعد) به دست آمد.

مطالعه تطبیقی صورت گرفته با پژوهش‌های سایر محققان و مقایسه هر یک از عوامل حاصل از تحقیق با ادبیات پژوهشی، نشان می‌دهد که بسیاری از عوامل به دست آمده در تحقیقات قبلی اشاره نشده و جزو نتایج جدید این مقاله محسوب می‌شود.

بر اساس یافته‌های پژوهش، متغیرها و معیارهای سیاست‌ها در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان شامل موارد زیر است: حذف موانع کارآفرینی در مناطق مرزی، اصلاح قوانین و مقررات به نفع کارآفرینی و کارآفرینان، مشخص کردن اهداف و سیاست‌های کلان، ایجاد معافیت‌های مالیاتی و گمرکی در مناطق مرزی، ساده‌سازی مراحل اداری، تسهیل ورود ایده‌پردازان و کارآفرینان به بازار، تسهیل اخذ مجوزها برای ورود به بازار، اعطای مشوق‌های قانونی، ثبات در جو سیاسی و امنیتی استان، تعامل و همکاری نزدیک دولت، صنعت و دانشگاه‌های سطح استان، سازوکار اعمال و کنترل سیاست‌ها و قوانین.

بُعد بازار بُعدی است که کلیه مؤلفه‌های آن از اهمیت‌های بالا و به نسبت بالا برخوردار می‌باشند در صورت وجود وضعیت مطلوب این بُعد می‌توان حرکت و وضعیت مطلوب اکوسیستم را نیز انتظار داشت. حمایت از تولید داخلی، سازمان‌های بزرگ به عنوان مشتریان کسب-و-کارهای کوچک و متوسط باشند، حذف دلالتان و قاچاق، ایجاد بازارچه-های مرزی با سازوکار جدید، تسهیل دسترسی‌های آسان به بازارهای کشور عراق و بازارهای داخلی، تدوین قوانین منسجم صادرات و واردات، ایجاد امتیازاتی برای کولبران و صدور کارت پیلهوری، اصلاح نظام قیمت‌گذاری، مشتریان عام داخلی برای استفاده از بازارهای مرزی، اندازه بازار، مشتریان مرجع اولیه الگوی دیگران بشوند از جمله مؤلفه‌های مهم نتیجه‌گیری شده در این بُعد است.

مقررات بخش عمومی ظرفیت نوآوری منطقه‌ای را از راه‌های مختلفی تحت تأثیر قرار می‌دهد، دولت‌ها می‌توانند با ابزاری چون تامین مالی به صورت مستقیم باعث تحریک و رونق اقتصادی شوند. بر اساس یافته‌های پژوهش، متغیرها و معیارهای سرمایه مالی در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان شامل موارد زیر است: حمایت مالی از کارآفرینی، تضمین اعتبار توسط دولت برای کسب‌وکارهای نوپا، تأمین مالی توسط مراکز دولتی، وجود سرمایه‌گذاران پرخطر و فرشتگان کسب‌وکار در استان، اعطای وام‌های کم‌بهره و قرض‌الحسنه و دارای تنفس در بازپرداخت اقساط، تشکیل صندوق‌های مالی، وجود افراد رابط، ایجاد اطمینان برای جلب سرمایه‌گذاری در سطح استان، ارتباط با سرمایه‌گذاران استان، شبکه جامع ذی‌نفعان.

بر اساس یافته‌های پژوهش، متغیرها و معیارهای سرمایه انسانی در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان شامل موارد زیر است: پرورش حس خلاقیت و نوآوری و توسعه مهارت‌های کارآفرینی، افزایش اطلاعات و دانش و تکنولوژی، وجود استعدادهای فنی، پرورش روحیه و انگیزه کارآفرینی در اقشار جامعه، آموزش کارآفرینی در مدارس، دانشگاه‌ها و شرکت‌های دانش‌بنیان.

از نکات مهم و قابل توجه در بُعد حمایتی، اهمیت حمایت‌های غیرمستقیم نسبت به حمایت‌های مستقیم توسط دولت است. این موضوع می‌تواند باعث به وجود آمدن شرایط مساعد در بازار گردد. بر اساس یافته‌های پژوهش، متغیرها و معیارهای حمایتی در اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان شامل موارد زیر است: حمایت از نوآوری، قوانین ضدانحصار در مناطق مرزی، قوانین مالیاتی، حمایت زیرساختی، قوانین ضدقاچاق، حمایت از انجمن‌ها، افزایش مدیریت کارآفرینی، حمایت خانواده و دوستان از کارآفرین، اشتراک دانش و تجربه با کسب و کارهای نوپا، حمایت قوانین کار، امنیت عمومی، مشاوره به کارآفرینان، مالکیت معنوی، سیستم حقوقی، دسترسی آسان به اطلاعات.

مؤلفه سرمایه‌اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه‌های بسیار مهم اکوسیستم نیازمند توجه جدی در وضعیت فعلی استان است که راهی برای انتقال دانش بین شرکت‌ها و دانشگاه‌ها ایجاد می‌نماید و همچنین کمک به گسترش اطلاعات در مورد فرصت‌های کارآفرینانه می‌کند و کارآفرینان را به تامین‌کنندگان مالی متصل می‌کند. ضرورت توجه به سازمان‌ها و نهادهای محلی، همچنین توجه بر مزیت نسبی منطقه و در صورت لزوم، انجام تغییرات نهادی وسیع با هدف رفع موانع موجود در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه است. امروزه کاملاً واضح است که توسعه چنین مناطقی باید از طریق به تحرک واداشتن ظرفیت‌ها و مزیت‌های محلی و منطقه‌ای تحقق پذیرد. متغیرها و معیارهای آن شامل: نگرش و میل به کارآفرینی در منطقه، سرمایه‌اجتماعی، آموزش کارآفرینی در مدارس و دانشگاه‌ها، شبکه‌های غیررسمی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی است.

نگرش چندجانبه در این زمینه داشته باشند و با نگاه اکوسیستمی و توجه به تمامی ابعاد مؤثر در اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی و نگاه توسعه‌ای به سیاست، بازارها، سرمایه‌مالی، سرمایه‌انسانی، حمایت، سرمایه‌اجتماعی و فرهنگ در این ارتباط نسبت به اتخاذ تصمیمات اثربخش اقدام نمایند. این نگاه اکوسیستمی با مشارکت تمامی ذی‌نفعان و سایر عوامل امکان بهبود دارد. پیشنهادهای کاربردی برگرفته از یافته‌های پژوهش به شرح زیر است:

(۱) با توجه به بررسی‌های انجام شده برآمده از پژوهش در ابعاد

سیاست و سرمایه‌انسانی یکی از عمده چالش‌های درونی تعدد نهادهای تصمیم‌گیرنده و قوانین مرتبط با حوزه تجارت بین‌الملل، بازارچه‌های مرزی و پایانه‌های مرزی، قوانین صادرات و واردات، قاچاق و کولبران است. در همین راستا پیشنهاد می‌شود برای وحدت و یکپارچگی نظام مدیریت و فرماندهی با تفکر و رویکرد سیستمی و فرآیندی، نسبت به یکپارچه نمودن مدیریت تمامی نهادها و سازمان‌های مرتبط همراه با ثبات عمر مدیریتی و براساس شاخص‌های علمی و به صورت شورایی و هیئت‌مدیره‌ای اقدامات لازم صورت پذیرد و با توجه به یافته‌های پژوهش بُعد سیاست بالاترین اولویت را دارا بود به سیاست‌گذاران این حوزه پیشنهاد می‌گردد اهتمام بیشتر و بهتری نسبت به تقنین قوانین و مقررات داشته باشند و در همین راستا نسبت به تهیه و تدوین قوانین واحد، جامع با در نظر گرفتن یکپارچه‌سازی، تسهیل، تسریع، کوچک‌سازی، ثبات، ساده‌سازی، شفاف‌سازی، روان‌سازی در قوانین و مقررات و پیشگیری از تورم، تعارضات، موازی‌کاری، نقص و خلاءهای قانونی اقدام گردد.

(۲) سیاست‌گذاران، در اکوسیستم کارآفرینانه باید اهداف همه ذی‌نفعان را در مسیر رشد، هم‌افزایی و پایداری اکوسیستم هدایت نمایند. هدایت درست اکوسیستم کارآفرینانه استان-مرزی کردستان مستلزم شناخت کافی از این ذی‌نفعان و نیازهایشان، قدرت اجرایی سیاست‌گذاران و به کارگیری بازخوردهای دریافتی از اجرای سیاست‌ها است. در همین راستا پیشنهاد می‌شود زمینه همکاری، تعامل و مشارکت تمامی ذی‌نفعان در تصمیم‌سازی‌ها، تصمیم‌گیری‌ها و اقدامات برای برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های توسعه‌ای مدیریت استان، آسیب‌شناسی، اصلاح و بهبود مستمر امور با تشکیل شورای گفتگو، فراهم گردد و به آنان تعهدهایی با ضمانت اجرایی داده شود.

(۳) آگاهی‌بخشی به ساکنین شهرهای مرزی و سرمایه‌گذاران در ارتباط با تسهیلات و امتیازات اعطایی به کسب‌وکارهای مرزی از طریق رسانه‌ها.

حوزه فرهنگ همان‌طور که در عموم نظریات و تحقیقات مرتبط اکوسیستمی نیز بر آن تاکید شده نقش زمینه‌ای در کلیت و ابعاد مختلف اکوسیستم کارآفرینی مناطق مرزی دارد. مؤلفه‌های فرهنگ شامل: حمایت فرهنگی از ریسک‌پذیری و نوآوری و خلاقیت، اصلاحات فرهنگی برای ایجاد ارزشمندی کارآفرینی در مقابل قاچاق و دلالی، پرورش روحیه خلاقیت و نوآوری، بهبود نگرش و میل به کارآفرینی، افزایش فرهنگ نوآوری و خلاقیت در جامعه، تجلیل از کارآفرینان موفق در استان، وجود کسانی که پیشران و پیشرو هستند (مرشدین)، تشویق‌های رسانه‌ای کارآفرینان برتر می‌باشد.

تمرکز پژوهش حاضر بر حوزه اکوسیستم کارآفرینی در مناطق مرزی قرار داشته که با فرآیندی چند مرحله‌ای هم به طور جامع به متون و تحقیقات پیشین مرتبط با اکوسیستم کارآفرینی ایران توجه گردیده و هم در اقداماتی عملیاتی مؤلفه‌های اکوسیستم کارآفرینی در استان کردستان تایید، اصلاح و یا تکمیل گردیده است. در تعیین خط‌مشی‌ها به جای تمرکز بر روی یک رکن خاص، تمامی ارکان اکوسیستم باید مدنظر قرار گرفته شود. تمرکز بر روی بهبود رکن ضعیف‌تر در ابتدا عواید خوبی نصیب شما خواهد نمود. پختن یک کیک را در نظر بگیرید که هر رکن یکی از اجزای تشکیل‌دهنده آن است. اگر تخم‌مرغ نداشته باشید اضافه کردن مقدار بیشتری آرد کمکی به شما نخواهد کرد بنابراین بهتر است در ابتدا تخم‌مرغ اضافه نمایید تا شاهد شروع بهبود باشید.

با توجه به ابعاد و اولویت‌های اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی، توجه همزمان به تمامی این ابعاد با رعایت اولویت‌ها موجب بهبود بهره‌وری و کارآمدی سیستم مدیریت استان و همچنین رونق فضای کسب‌وکار و افزایش نرخ رفتار کارآفرینانه در استان‌های مرزی می‌گردد. در یک جمع‌بندی کلی، ابعاد اکوسیستم کارآفرینی استان کردستان دارای یک بُعد و شاخص‌های کاملاً جدید و منحصر به فرد و اختصاصی است (سرمایه اجتماعی، بازارچه‌های مرزی، سرمایه‌های طبیعی) و یک چارچوب بومی شده با توجه به زمینه و بستر استان مرزی کردستان است که توانسته نسبت به سایر چارچوب‌ها عمیق‌تر و گسترده‌تر به ابعاد، مقوله‌ها و شاخص‌های اکوسیستم کارآفرینی بپردازد و به محققین و سیاست‌گذاران حوزه کارآفرینی و تجارت یک دید گسترده برای انجام پژوهش و فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری می‌دهد که با یک نگاه همه‌جانبه به موضوع اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی بپردازد و موجب اثربخشی پژوهش و تصمیمات گردد.

۱-۱- پیشنهادهای پژوهش

نتایج به دست آمده در این پژوهش تلاشی برای شناسایی و اولویت‌بندی ابعاد مؤثر در توسعه اکوسیستم کارآفرینی استان‌های مرزی ایران (مورد مطالعه استان کردستان) تلقی می‌شود. به تمامی سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در حوزه کارآفرینی و توسعه کشور پیشنهاد می‌گردد

- [۲] تابع‌جماعت، ماشاله، موسی‌خانی، مرتضی، الوانی، سیدمهدی و داوری، علی. (۱۳۹۶). الگوی کارآفرینی استراتژیک: مطالعه موردی وزارت نیرو. فصلنامه پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی، ۷(۳): ۱۷۱-۲۰۰.
- [۳] ثقفی، مهدی. (۱۳۹۶). بررسی نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه اقتصادی استان خراسان جنوبی. فصلنامه پژوهشنامه مطالعات مرزی، ۱(۵): ۱-۱۲.
- [۴] حق‌شناس، سیدعلی، ازغندی، سیدعلیرضا و توسلی‌رکن‌آبادی، مجید. (۱۳۹۸). نقش فقر در تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مطالعه موردی: استان کردستان. فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، ۱۳(۴۷): ۱۵۳-۱۷۰.
- [۵] خداپناه، بهمن، مرادی، محمدعلی، پاداش، حمید و سخدری، کمال. (۱۴۰۰). شناسایی موانع نهادی توسعه کارآفرینی منطقه ای در ایران (رویکردی انتقادی به نظام تاریخی سیاست‌گذاری کارآفرینی). پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، ۲۱(۴): ۸۷-۱۱۱.
- [۶] داوری، علی، سفیدبری، لیلا و باقرصاد، وجیهه. (۱۳۹۶). عوامل اکوسیستم-کارآفرینی ایران بر اساس مدل آیزنبرگ. توسعه کارآفرینی، ۱۰(۱): ۱۰۰-۱۲۰.
- [۷] رمضانی‌نژاد، رحیم، برومند، محمدرضا و احمدی، فاطمه. (۱۳۹۷). اکوسیستم-کارآفرینی: رویکردی جدید برای توسعه کارآفرینی در ورزش. پژوهش‌های معاصر در مدیریت ورزش، ۸(۱۶): ۲۹-۴۰.
- [۸] قنبری، رضوان، آگهی، حسین، علی‌بیگی، امیرحسین و زرافشانی، کیومرث. (۱۳۹۳). راهبرد اکوسیستم کارآفرینی: پارادایم جدید توسعه کارآفرینی. کارآفرینی در کشاورزی، ۱(۳): ۲۱-۳۸.
- [۹] کرد، باقر و عبدالعزیز، آبتین. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی در استان سیستان و بلوچستان (با تمرکز بر توسعه مراکز رشد روستایی، توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و توانمندسازی زنان روستایی). فصلنامه جغرافیا و توسعه، ۱۱(۳۲): ۱-۱۴.
- [۱۰] محمدی، حمیدرضا و فخرفاطمی، علی اکبر. (۱۳۸۴). نقش بازارچه‌های مرزی در توسعه فضایی مناطق مرزی پژوهش موردی: بازارچه مرزی باجگیران. فصلنامه ژئوپلیتیک، ۱(۱): ۵۵-۷۶.
- [۱۱] یاسوری، مجید و نوروزی نژاد، معصومه. (۱۴۰۰). فراتحلیل کیفی ابعاد توسعه کارآفرینی زنان روستایی. زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۱۹(۱): ۲۱-۴۱.

(۴) با توجه به بررسی‌های انجام شده برآمده از پژوهش یکی از عمده چالش‌های درونی، محرومیت شهرهای مرزی بود در همین راستا پیشنهاد می‌شود به منظور ارتقاء سطح جذابیت، نسبت به زیباسازی و توسعه عمران شهرهای مرزی به منظور جلب مشتریان، سرمایه‌گذاران و نیروهای متخصص اقدام گردد و در همین راستا نسبت به اعطای تسهیلات و معافیت‌های اقتصادی برای شهروندان استان‌های مرزی و کارآفرینان مناطق مرزی و اعمال تعرفه‌ها و تخفیفات ترجیحی برای سرمایه‌گذاران عمده و همچنین ایجاد مناطق آزاد و مناطق ویژه اقتصادی در استان کردستان جهت استفاده بهینه و حداکثری از قابلیت‌ها، تسهیلات و معافیت‌های قانونی مناطق آزاد و مناطق ویژه اقتصادی اقدامات لازم صورت گیرد.

(۵) راه‌اندازی و حمایت از بخش‌های کارآفرینی برای ایجاد مشاغل بومی در مناطق مرزی و جذب بومیان محلی می‌تواند هم به ایجاد و گسترش انواع مشاغل و هم بر ارتقای امنیت تأثیر داشته باشد. توسعه بازارچه‌های مرزی و استفاده از ظرفیت‌های موجود در بازارچه‌ها و تلاش جهت تبدیل نمودن این بازارچه‌ها به مناطق آزاد تجاری و ارتقای امنیت عمومی استان.

(۶) تدوین برنامه‌ریزی استراتژیک برای هر یک از شهرستان‌های استان کردستان با رهیافت اکوسیستم کارآفرینی، در راستای دسترسی به فرصت‌ها و مزیت‌های رقابتی نهفته در استان. همچنین اتخاذ تدابیر لازم به منظور افزایش امنیت سرمایه-گذاری در استان کردستان. با توجه به قرابت فرهنگی و زبانی استان کردستان با اقلیم کردستان عراق، تمایل بسیاری برای سرمایه‌گذاری در استان توسط طرف‌های عراقی وجود دارد که باید امنیت سرمایه‌گذاری آنها تضمین شود و تغییرات مکرر قوانین و مقررات مرزی در زمینه صادرات و واردات آنها را با مشکلات جدی مواجه می‌کند.

(۷) افزایش نشست‌های مشترک بین مسئولان ایرانی و عراقی و تعدیل شرایط و مقررات صادرات و واردات همچنین موافقت دوجانبه برای معافیت دو کشور از پرداخت حقوق و عوارض گمرکی.

منابع و ماخذ

- [1] احمدی، سنور، کوهستانی، حسین، یادآور، حسین، شعبانعلی فعی، حسین. (۱۳۹۸). طراحی مدل توسعه کارآفرینی کشاورزی پایدار در بین زنان روستایی (مطالعه موردی استان کردستان). دانش کشاورزی و تولید پایدار (دانش کشاورزی)، ۲۹(۳): ۲۳۷-۲۵۱.
- [2] Aggarwal, A. K. (2013). *Performance Appraisal of Rural Entrepreneurship Development Programs*.
- [3] Aggarwal, A. K. (2018). *Rural Entrepreneurship Development Ecosystem-An Emerging Paradigm of Rural Socio-Economic Development*. Available at SSRN 3184127.
- [4] Bhawe, N., Zahra, S. A. (2019). *Inducing Heterogeneity in Local Entrepreneurial Ecosystems: the Role of MNEs*. Small Business Economics, 52(2), 437-454.
- [5] Bosworth, G., Turner, R. (2018). *Interrogating the Meaning of a Rural Business through a Rural Capitals Framework*. Journal of rural studies, 60, 1-10.
- [6] Dc, N. (2008). *Re-discovering Rural Development: A Reflection on Potential and Prospects*. Sarup & Sons.
- [7] Galindo, M., Méndez, M. (2014). *Entrepreneurship, Economic Growth, and Innovation: Are Feedback Effects at Work?*. Journal of Business Research, 67(5), 825-829.
- [8] Hustedde, R. J. (2018). *Entrepreneurship and Economic Development in Rural America*. In Disability and Vocational Rehabilitation in Rural Settings (pp. 3-16).
- [9] Isenberg, D. (2011). *The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy: Principles for*

- [17] Naudé, W. (2013). **Entrepreneurship and Economic Development: Theory, Evidence and Policy**. Evidence and Policy. IZA Discussion Paper, (7507).
- [18] Nazarov, M., Butryumva, N., Sidorov, D. (2015). **Development of Technology Entrepreneurship in a Transition Economy: An Example of the Russian Region with High Scientific Potential**. Entrepreneurship, 89-104.
- [19] Neumeier, X., Santos, S. C., Morris, M. H. (2019). **Who is Left Out: Exploring Social Boundaries in Entrepreneurial Ecosystems?**. The Journal of Technology Transfer, 44(2), 462-484.
- [20] Nwankwo, F. O., Okeke, C. S. (2017). **Rural Entrepreneurship and Rural Development in Nigeria**. Africa's Public Service Delivery and Performance Review, 5(1), 1-7.
- [21] Overholm, H. (2015). **Collectively Created Opportunities in Emerging Ecosystems: The Case of Solar Service Ventures**. Technovation 39-40, 14-25
- [22] Polbitsyn, S.N. (2019). **Russia's Rural Entrepreneurial Ecosystems**. Economy of Region.15. 298-308. 10.17059/2019-1-23.
- [23] Roundy, P. T., Fayard, D. (2019). **Dynamic Capabilities and Entrepreneurial Ecosystems: the Micro-Foundations of Regional Entrepreneurship**. The Journal of Entrepreneurship, 28(1). 94-120.
- [24] Roundy, P. T., Brockman, B. K., Bradshaw, M. (2017). **The Resilience of Entrepreneurial Ecosystems**. Journal of Business Venturing Insights, 8(11), 99-104.
- [25] Stam, F. C., Spigel, B. (2016). **Entrepreneurial Ecosystems**. USE Discussion paper series, 16(13), 3-9.
- [26] Xu, Z., Maas, G. (2019). **Innovation and Entrepreneurial Ecosystems as Important Building Blocks**. In Transformational Entrepreneurship Practices (pp. 15-32).
- Cultivating Entrepreneurship, the Babson Entrepreneurship Ecosystem Project**. Babson College, Massachusetts.
- [9] Isenberg, D. J. (2010). **How to Start an Entrepreneurial Revolution**. Harvard business review, 88(6). 40-50.
- [10] Kalantaridis, C., Bika, Z. (2006). **Local Embeddedness and Rural Entrepreneurship: Case Study Evidence from Cumbria, England**. Environment and Planning A, 38(8). 1561-1579.
- [11] Kantis, H., Frederico, J. (2011) **Entrepreneurial Ecosystems in Latin America: the role of policies**. The Journal of Entrepreneurship, 28(1). 94-120.
- [12] Korsgaard, S., Müller, S., Tanvig, H. W. (2015). **Rural Entrepreneurship or Entrepreneurship in the Rural-between Place and Space**. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 21(1). 5-26.
- [13] Lai, Y., Vonortas, N. S. (2019). **Regional Entrepreneurial Ecosystems in China**. Industrial and Corporate Change, 28(4), 875-897.
- [14] López, M., Cazorla, A., Panta, M. D. P. (2019). **Rural Entrepreneurship Strategies: Empirical Experience in the Northern Sub-Plateau of Spain**. Sustainability, 11(5). 1243.
- [15] Mateju, M. (2016). **Role of Technology Entrepreneurship in the Development of Innovativeness of Small and Medium Sized Enterprises**. Management, 20(1), 167-183.
- [16] Motoyama, Y., Watkins, K. (2014). **Examining the Connections within the Startup Ecosystem: A Case Study of St. Louis (Kauffman Foundation Research Series on City, Metro, and Regional Entrepreneurship)**. Kansas City, MO: Kauffman Foundation.